

YAYGIN DİN EĞİTİMİ KAPSAMINDA KADINLARIN EĞİTİMİ

AYŞEGÜL GÜN*

Woman Education in the Context of Informal Religious Education

Abstract: There are two kinds of religious education in Turkey: Formal and informal religious education. While formal religious education is given by religion teachers at state schools, informal religious education is offered mostly by religion men and women at various places and times. Informal religious education is given for the purpose of enlightening people about religion. This is the duty of the Presidency of Religious Affairs. While women make up of half of the total population of the county, mostly men are benefited from these religious services, and women religious education is neglected. The aim of this research is to evaluate the states of women in the context of informal religious education. This study was carried out on a total 600 women living in Samsun by the way of method of random as a sample and administered a questionnaire consisted of 30 questions in 2009. It was generally found that the religious perceptions of women were very high, they took their religious knowledge from their families, their religious information level was high, they were very curious about religious knowledge, and they trusted very much on

* Dr., Öğretmen, MEB [aymet_y@hotmail.com].

the men of religion. At the end of the study, some useful suggestions were made for the better religious services towards religious education of women.

Key Words: Religion, Religious Education, Informal Religious Education, Presidency of Religious Affairs.

Öz: Türkiye’de iki çeşit din eğitimi verilmektedir: Örgün ve yaygın din eğitimi. Örgün din eğitimi, okullarda din kültürü öğretmenleri tarafından verilirken, yaygın din eğitimi ise genellikle, din adamları tarafından, çeşitli mekân ve zamanlarda, gerçekleştirilmektedir. Yaygın din eğitimi, halkı din konusunda aydınlatmak amacıyla verilmektedir. Bu ise, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevidir. Ancak, bu din eğitimi hizmetlerinden, toplam nüfusun yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen, daha ziyade erkekler faydalanmakta, kadınların din eğitimi ise ihmal edilmektedir. İşte bu araştırmanın amacı da, yaygın din eğitimi bağlamında, kadınların durumunu değerlendirmektir. Bu çalışma, 2009 yılında, Samsun’da yaşayan kadınlardan, tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilmiş 600 kadına, 30 sorudan oluşan anket formunun uygulanmasıyla hazırlanmıştır. Anketlere verilen cevaplardan hareketle, kadınların dindarlık algılarının genellikle çok yüksek olduğu, dini bilgilerini öncelikle ailelerinden edindikleri, dini bilgi düzeylerinin yüksek olduğu, dini öğrenmek konusunda çok meraklı oldukları ve din adamlarına çok güvendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonunda, kadınların din eğitimine yönelik olarak daha iyi din hizmetleri sunmak için yararlı olacağı düşünülen birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı.

A. Giriş

Bireyin, yaşadığı toplumda, yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamına eğitim denir¹. Buna göre, sürekli bir değişim ve gelişim süreci olarak tanımlayabileceğimiz eğitim, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanda yaşanan gelişmelerden, azami faydayı sağlamak ve bu bağlamda meydana gelebilecek olumsuzlukları asgariye indirebilmek için kullanılacakları en

¹ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1991, s. 4.

önemli araçlardan biridir. Bu durum ise, eğitime olan inancı, giderek güçlendirmekte ve eğitimden beklentileri de arttırmaktadır.²

Gerek çocuklara gerekse yetişkinlere yönelik eğitim faaliyetlerinde, kurumların hedefi, ruh ve beden sağlığı yerinde, iyi niteliklerle donanmış, belirli idealleri içselleştirmiş erdem sahibi şahsiyetler yetiştirmektir. Eğitimle amaçlananlardan biri de, “benim için”, “bana göre” gibi değerlerden ziyade, “bizim için” ya da “insanlık için” gibi önemli değerlerin benimsetilmesidir.³ Bu ve benzeri değerlerin içselleştirilmesinde ise din eğitiminden önemli oranda istifade edilmektedir.

Genel anlamda, din eğitimi ve öğretiminin her yaştan insana kazandıracığı pek çok fayda vardır. Bu bağlamda din eğitimi, ferdin hayatına birtakım düzenleyici ilkeler koyarak, bireyin ruh sağlığına ve kişisel gelişimine katkıda bulunurken; insanın, en az kendisi kadar diğer insanları da önemsemesi gerektiğini vurgulayarak bireyi sosyalleştirir ve toplumsal barışa hizmet eder. Sağlıklı bir din eğitimi, iyiliği, sosyal adaleti ve dayanışmayı desteklerken, bireysel ve sosyal sorunların da oluşmasını engelleyici tedbirler alır.⁴

Bireyin gelişiminde oldukça önemli bir yeri olan din eğitiminin, ülkemizin idari yapısı içerisinde, amaç ve nitelikleri bakımından üç farklı şekilde verildiğini görmek mümkündür. Bunlardan ilki, “genel din eğitimi” olup, okul çağındaki çocuklara, belli düzeyde dini bilgi ve din kültürü vermeyi amaçlayan, ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile yürütülen din eğitimidir. İkincisi, toplumun ihtiyaç duyduğu din görevlilerini yetiştirmeyi ve dini konularda uzmanlığı amaçlayan, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri’nde yürütülen “mesleki din eğitimi”dir. Üçüncü grup din eğitimi faaliyetlerini ise, DİB tarafından yürütülen, her yaştan insana vaaz, hutbe, kurs,

² İzzet Çevik, *21’inci Yüzyılda Türk Milli Eğitimi*, Ankara: İSMAT, 2001, s. 1.

³ Betül Aydın, “Bireysel Özgürlük ve Erdem”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Orhan Oğuz, Ayla Oktay ve Halis Ayhan (Yay. haz.), İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2004, s. 79.

⁴ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, ss. 232-235.

seminer, konferans ve basın-yayın yoluyla, temel dini bilgileri, din kültürünü ve ahlaki değerleri kazandırmayı hedefleyen, “yaygın din eğitimi” çalışmaları oluşturmaktadır.⁵

Ülkemizde, yetişkinlere yönelik olarak yürütülen resmi yaygın din eğitimi faaliyetleri, anayasal bir kuruluş olan DİB tarafından yürütülmektedir. Anayasa'nın 136. maddesinde “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir.”⁶ ifadesiyle, DİB'in kurumsal yapı içerisindeki yeri belirlenmiş, görev ve çalışma yönergesinde de DİB'in görevi şu şekilde açıklanmıştır: “Her çeşit vasıtdan yararlanarak ve gerektiğinde diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak toplumu dini konularda aydınlatmak.”⁷

Halkın tümünü, din konusunda aydınlatması beklenen DİB'in yürüttüğü faaliyetlere bakıldığında, daha ziyade, “erkek” ağırlıklı bir teşkilat olarak yapılandığı görülmektedir. Zira, personelinin büyük çoğunluğu erkektir, din hizmetleri de daha çok erkeklere yöneliktir, ibadet yerleri, öncelikle erkekler esas alınarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, camiler ve genel itibarıyla yaygın din eğitimi faaliyetlerinin tümü için “bütüne yönelik olma” sorunu,⁸ uzun zamandan beri gündeme getirilmektedir.

Örgün eğitim kurumlarında alınan din eğitiminin hayat boyu yetecek kadar kapsamlı olmaması, yaygın din eğitimi faaliyetlerinden ise, daha çok erkeklerin faydalanması, kadınların din eğitiminden önemli ölçüde mahrum kalmasına neden olmaktadır. Elbette, DİB'in kadınlara

⁵ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996, s. 113.

⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>, (18 Aralık 2011).

⁷ *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi*, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat>, (13 Nisan 2012).

⁸ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, ss.102-105; Beyza Bilgin, “Diyanet ve Kadın Eğitimi”, *Yaygın Din Eğitimi Sorunları Semineri*, Kayseri: İBAV Yayınları, 2003, s. 27.

yönelik yürüttüğü yaygın din eğitimi faaliyetleri de bulunmaktadır. Ancak, kadınların çok az bir kısmı, bu eğitimden gönüllü bir şekilde yararlanırken, büyük çoğunluğu, bu çalışmalardan habersiz ya da yapılanlara karşı ilgisiz kalmaktadır. Oysa, sosyal ve kültürel değişiklikler, kadın ve erkek rollerinde önemli değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Değişen yaşam koşulları tüm kadınları etkilemiş ve kadınların karşısına farklı problemler çıkarmıştır.⁹ Bu nedenle, bireyin ve toplumun barış ve huzuruna yönelik bir içeriği olan din eğitiminin, kadınlara da hitap edebilir hale gelmesi gerekmektedir. Kadınlara verimli bir din eğitimi vermek, onların eğitimsel motivasyonunu devam ettirebilmek ve sağlıklı bir şekilde dindarlaşmalarını sağlamak açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, kadınların, yaygın din eğitimi faaliyetlerine yönelik ilgi ve beklentilerini tespit etmek gerekir.

İşte bu çalışma, kadınların psiko-sosyal gelişimi için oldukça önemli bir kaynak olan yaygın din eğitimi bağlamında, yetişkinlik dönemi kadınlarının, mevcut dini tutum ve davranışlarını, din eğitimiyle ilgili sorunlarını ve beklentilerini tespit etmek amacıyla yapılmış bir doktora çalışmasının bulgularına dayanmaktadır. Ancak, biz bu makalede, çok fazla teorik açıklamaya yer vermeden, istatistiki analizlerin tümünü ortaya koymadan, sadece araştırmaya katılan kadınların dini tutum ve davranışlarıyla, DİB tarafından yürütülen din eğitimi hizmetlerine bakış açılarını ele alacağız. Bu doğrultuda öncelikle, araştırmaya katılan kadınların kişisel bilgilerine yer verilecek, daha sonra da kadınların dini tutum ve davranışlarını ortaya koyacak olan sorulara verdikleri cevaplar, tablolar eşliğinde sunularak değerlendirilecektir. Makale, çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan bir takım önerilerle son bulacaktır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anketin hazırlanmasında, konu ile ilgili yayın ve araştırmalar incelenmiş, bu alandaki uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada kullanılan

⁹ Bk. Nevin Meriç, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, İstanbul: Elest Yayınları, 2004.

anket, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Yaygın din eğitimi bağlamında, araştırmanın esas konusunu oluşturan kadınların durumunu tespit etmeye yönelik olarak, bir kısmı açık uçlu, bir kısmı ise çoktan seçmeli olan, toplam 30 soru sorulmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Samsun'da yaşayan 631.227 kadın¹⁰ içerisinde, 18 yaşın üzerindeki yetişkin kadınlar oluşturmaktadır. Ancak, bu çok geniş bir kitle olduğundan ve evrenin tümüne ulaşmak mümkün olmadığından, örnekleme metodu kullanılmış ve evreni temsil gücüne sahip bir örneklem grubu seçilmiştir. Araştırmanın örnekleme olarak, yaş, eğitim durumu, sosyo-ekonomik durum ve yerleşim yeri gibi farklı özellikler de dikkate alınarak, tesadüfî örneklem yöntemiyle 950 kadın seçilmiş ve anketler dağıtılmıştır. Ancak, dağıtılan bu anketlerden 600'ü değerlendirilmeye alınabilmiştir.

242

OMÜİFD Verilerin Çözümlemesi

Anketlerden elde edilen veriler sınıflandırıldıktan sonra, bilgisayar ortamında, SPSS paket programıyla değerlendirilmiştir. Değişkenler için frekans tabloları düzenlenmiş, ankette yer alan açık uçlu sorulara verilen cevaplar ise sınıflandırılmış, elde edilen veriler, müstakil ve karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

B. Araştırmaya Katılan Kadınların Kişisel Bilgileri

1. Yaşlarına Göre Kadınların Dağılımı

Örneklem olarak seçilen kadınların, yaşlarına göre frekans dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı 2009, 2010*, <http://www.tuik.gov.tr> (27 Temmuz 2010), s. 8.

Tablo 1: Yaşlarına Göre Kadınların Dağılımı

Yaş	N	%
18-30 yaş arası	283	47,2
31-45 yaş arası	210	35,1
46-60 yaş arası	90	15,0
61 yaş ve üzeri	16	2,7

Tablo 1'e göre, bu soruya cevap veren kadınların % 47,2'sini 18-30 yaş aralığındaki kadınlar, % 35,1'ini 31-45 yaş aralığındaki kadınlar, % 15'ini 46-60 yaş aralığındaki kadınlar ve % 2,7'sini ise 61 ve üzeri yaş grubundaki kadınlar oluşturmaktadır.

2. Eğitim Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Örneklem olarak seçilen kadınların eğitim durumlarına göre frekans dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3: Eğitim Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
Hiç okula gitmemiş	17	2,8
İlkokul mezunu	178	29,7
Ortaokul mezunu	64	10,7
Lise mezunu	155	25,8
Üniversite mezunu	147	24,5
Başka	39	6,5

Tablo 2'ye göre, örneklemin % 29,7'sini ilkökul mezunu, % 25,8'ini lise mezunu, % 24,5'ini üniversite mezunu, % 10,7'sini ortaokul mezunu,

% 6,5'ini "başka" seçeneğini işaretleyen ve % 2,8'ini de hiç okula gitmemiş kadınlar oluşturmaktadır.

3. Medeni Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Örneklem olarak seçilen kadınların medeni durumlarına göre frekans dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4: Medeni Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Evli	395	65,8
Bekâr	182	30,3
Dul	23	3,8

244

OMÜİFD

Tablo 3'e göre, örneklemin % 65,8'ini evli, % 30,3'ünü bekâr ve % 3,8'ini de dul kadınlar oluşturmaktadır.

4. Mesleki Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Örneklem olarak seçilen kadınların mesleki durumlarına göre frekans dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 5: Mesleki Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Meslek	N	%
Memur ya da emekli	134	22,6
Serbest meslek sahibi	33	5,6
Ev hanımı	299	50,3
Öğrenci	99	16,7
Başka	29	4,9

Tablo 4'e göre, bu soruya cevap veren 594 kadının % 50,3'ünü ev hanımı, % 22,6'sını memur ya da emekli, % 16,7'sini öğrenci, % 5,6'sını serbest meslek sahibi ve % 4,9'unu da diğer meslek sahibi kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre, örneklemimizin yarısına yakını ev hanımı, diğerleri de sosyal hayatın içinde çeşitli şekillerde aktif olan kadınlardır.

5. Hayatlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerlerine Göre Kadınların Dağılımı

Örneklem olarak seçilen kadınların hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerlerine göre frekans dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 6: Hayatlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerlerine Göre Kadınların Dağılımı

Yerleşim Yeri	N	%
İl	279	46,9
İlçe	231	38,8
Köy	85	14,3

Tablo 5'e göre, bu soruya cevap veren kadınların % 46,9'unu ilde, % 38,8'ini ilçede ve % 14,3'ünü de köyde yaşayan kadınlar oluşturmaktadır.

C. Araştırmaya Katılan Kadınların Dini Tutum ve Davranışlarına İlişkin Bulgular

1. Kadınların Dindarlık Algıları

Örneklem grubundaki kadınlara, dindarlık durumlarını tespit etmek amacıyla, "Kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklinde bir soru sorulmuştur. Örneklem olarak seçilen kadınların dindarlık durumlarını algılamalarına göre frekans dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Dindarlık Durumlarını Algılamalarına Göre Kadınların Dağılımı

Dindarlık Durumu	N	%
Çok dindarım	49	8,2
Dindarım	417	70,0
Biraz dindarım	123	20,6
Dine karşı ilgisizim	7	1,2

Tablo 1'e göre, örnekleme oluşturan kadınların % 70'i kendisini "dindar", % 20,6'sı "biraz dindar", % 8,2'si "çok dindar" ve % 1,2'si de "dine karşı ilgisiz" olarak algılamaktadır.

246
OMÜİFD

Tablodan elde edilen sonuca göre, kadınların büyük çoğunluğu, kendisini "dindar" bir birey olarak tanımlamaktadır. Aslında günümüz insanların, önemli oranda bir dindarlaşma eğilimi bulunmakta ve bu durum dünya ülkelerinin pek çoğunda görülmektedir. Özellikle son otuz yıl içerisinde, dünyanın pek çok yerinde, dindarlıkta bir artış gözlenmektedir. Genelde karşılaşılan bu durum, özelde Türkiye için de geçerlidir ve ülkemizde de dini aktivitelerde bir artış olması dikkat çekicidir.¹¹ Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun Türkiye'deki dindarlık üzerine yaptığı çalışmada, verilen ifade ve yanıt biçimlerinden hareketle, deneklerin % 87'sinin, kendilerini çeşitli ölçülerde dindar olarak tanımladıkları görülmüştür. Aynı çalışmada, kendisini son derece dindar olarak görenlerin oranı ise % 15-18 civarındadır.¹² Sosyal değişim ve dini normlar üzerine yapılan bir diğer çalışmada da, örneklem grubunun % 68,3'ü kendisini "dindar" bir

¹¹ Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998, ss. 19-26; Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, s. 19.

¹² Ali Çarkoğlu & Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, İPM (İstanbul Politikalar Merkezi), Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, 2009, <https://research.sabanciuniv.edu> (8 Mayıs 2011), s. 19.

birey olarak algıladığını, % 14'ü "oldukça dindar" ve % 4,6'sı ise "çok dindar" şeklinde tanımladığını ifade etmiştir.¹³

Cinsiyet değişkeni açısından dindarlığı ele alan bazı araştırmalarda, erkeklerin kadınlardan anlamlı bir şekilde daha dindar oldukları sonucu çıkmıştır.¹⁴ Bu araştırmalarda, elde edilen sonucu açıklamak üzere, bireylerin toplumsal hayattaki konumlarına değinilerek, kadınların dini uygulamaları benimsedikleri halde, toplumsal şartlardan dolayı buna zemin bulamadıkları ifade edilmektedir. Kadınların toplumsal hayata daha az aktif katılımı ve dinin gerektirdiği cemaat uygulamalarının kadınlar arasında yaygın olmayışı da bu sonucu doğuran etkenlerdendir.¹⁵

Erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu şeklindeki araştırma sonuçları ilgi çekici olmakla birlikte, yapılan açıklamalarda sebep olarak kadınların toplu yapılan ibadetlere katılamamasının gösterilmesi ayrıca bir araştırma konusudur. Benzer bir sonuç, Uysal tarafından yapılan farklı bir araştırmada da ortaya çıkmış ve kadınlar ile erkekler arasında sadece "dindarlığın ibadet boyutu"nda anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.¹⁶

Araştırmamız kapsamında elde edilen sonuç ise kadınların çoğunlukla dindarlık eğilimi gösterdiği şeklindedir. "Dindarım" ve "Biraz Dindarım" seçeneklerinin benzerliği gözünde bulundurulduğunda, araştırmamızda iki seçeneğin birleşiminden elde edilen oran % 90'ı aşmaktadır. Bu ise, kadın dindarlığı adına oldukça yüksek bir rakamdır. Dinin, bire-

¹³ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, İstanbul: Dem Yayınları, 2005, s. 160.

¹⁴ Murat Yıldız, "Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 76, 102; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: İstanbul Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s. 148; Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006, s. 80

¹⁵ Yıldız, "Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", s. 101; Mehmedoğlu, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: İstanbul Örneği*, s. 149.

¹⁶ Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*, 8/3-4, 1995, s. 268.

yin hayatındaki fonksiyonu göz önünde bulundurulduğunda, kadınlardaki dindarlık oranının yüksekliği normal karşılanmalıdır. Özellikle daha hassas bir duygusal yapıya sahip olan kadınların, her şeyden üstün bir güç olan Yaratıcı'ya sığınma ihtiyacının belirginleşmesi sonucu dindarlık eğiliminin arttığı düşünülebilir. Dindarlık oranının bu kadar yüksek çıkmasındaki bir diğer etken de kadınların çoğunun ev hanımı olmasıdır. Sosyal hayatın içinde aktif bir biçimde rol almayan ve gününün çoğunda ibadetler için zaman ayırma imkânı bulan kadınların, kendilerini daha dindar olarak algıladıkları da söylenebilir.

2. Kadınların Dini Bilgi Kaynakları

Örneklem olarak seçilen kadınların dini bilgilerini edindikleri yerleri, öncelik derecesine göre sıralamaları istenmiştir. Buna göre, frekans dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

248 Tablo 2: Dini Bilgi Kaynaklarına Göre Kadınların Dağılımı

OMÜİFD

Dini Bilgi Edinilen Yerler	N	%
Aile	489	81,5
Okuldaki DKAB dersleri	262	43,7
DİB hizmetleri	304	50,7
Dini cemaat ve gruplar	224	37,3
Dini içerikli kitap, dergi vs.	316	52,7
Dini içerikli TV, radyo programları	259	43,2
Başka	35	5,8

Tablo 2'ye göre, örnekleme oluşturan kadınların dini bilgilerini edindikleri yerler öncelik sırasına konulduğunda, ilk sırayı aile almakta, aileyi, dini içerikli kitap ve dergiler, DİB hizmetleri, okuldaki DKAB dersleri,

dini içerikli TV ve radyo programları, dini cemaatler ve diğerleri takip etmektedir.

Köktaş'ın çalışmasında, dini bilginin kimden öğrenildiğine dair yöneltilen soruya, örneklemin % 45'i ailesinden, % 30,3'ü kendi okuma ve araştırmalarından, %28,7'si okuldan, % 20,6'sı ise din görevlilerinden öğrendiği şeklinde yanıt vermiştir.¹⁷ Dam'ın, dini bilgi, inanç ve davranışlarının oluşmasında en etkili faktörü sorduğu soruya da deneklerin % 69,1'i aile, % 10,7'si akraba ve arkadaş çevresi, % 5,6'sı cami, % 4,4'ü okul ve % 2,8'i de kitle iletişim araçları seçeneğini işaretleyerek yanıt vermiştir.¹⁸

İlk eğitimin alındığı, aynı zamanda da dini kişiliğin büyük oranda tamamlandığı yer olan aileden alınan bilgi birikimi, genellikle birey tarafından hayatı boyunca yeterli görülmekte ve dini davranışlar üzerinde yönlendirici olmaktadır. Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu tarafından yapılan araştırmada da, Türkiye'deki deneklerin % 95'i, Allah'a olan inançlarını çok küçük yaşta edindiklerini ve bu inançlarını hiç değiştirmeksizin hayat boyu taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre denilebilir ki, dini inancın yerleşmesinde aile, çok etkili bir toplumsallaştırma kaynağı olabilmektedir.¹⁹

Dini bilgi edinme kaynakları içinde ikinci sırayı dini içerikli kitap ve dergiler almaktadır. Bu bir anlamda, bireyin kendi kendisine bilgi edinme çabasıdır. Bu eğilime bir de zamansal ve mekânsal kısıtlamalardan arınarak, bilgi kaynaklarına ilk elden ulaşma isteği eklenince, kadınların kitap ve dergiler aracılığıyla dini öğrenmek konusundaki çabaları anlaşılır olmaktadır. Ayrıca kadınlar bu şekilde, kendilerine öğretilenlerden ziyade, kendi öğrenmek istedikleri bilgiye erişmektedir. Çünkü genel olarak ye-

¹⁷ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993, s. 139.

¹⁸ Hasan Dam, *"Yetişkinlerin Din Eğitimi"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 115.

¹⁹ Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, s. 8.

tişkinlerin büyük kısmı, eğitimsel faaliyetlerde “problem merkezli”dir ve öncelikle, sorunlarına makul cevaplar bulabilmekle ilgilenir.²⁰

Tablodaki sonuca göre, üçüncü sırada yer alan dini bilgi edinme kaynağı DİB’dir. Halkı din konusunda aydınlatmak ve yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürütmekle görevli bir kurum olan DİB ile ilgili hazırladığı çalışmasında Taş, kadınların erkeklere göre DİB’e yönelik daha olumlu tutum düzeyine sahip olmalarına rağmen²¹, genel olarak bakıldığında halkın % 73,4’ünün, DİB’in basın ve medya yoluyla toplumu yeterince aydınlatamadığı ve görev alanı ile ilgili konularda, toplum üzerinde yeterince etkili olmadığı düşüncesine sahip olduğunu tespit etmiştir.²² Ancak, bu araştırmanın yapıldığı tarihten günümüze dek, DİB’in yürüttüğü faaliyetlere bakıldığında, oldukça önemli adımların atıldığı ve görülen eksikliklerin giderilmesi adına yapılanların, DİB’i öncelikli bir dini bilgi kaynağı haline getirdiğini görmek de mümkündür.

250

OMÜİFD

Tabloda dördüncü sırada, okulda verilen DKAB dersleri yer almaktadır. İlköğretimde, haftada iki saat olmak üzere verilen DKAB dersi, kimilerine göre yetersiz olmakla beraber, aslında inanç, ibadet ve ahlaka dair konularda, temel bilgileri vermekte ve başarılı bir eğitimci eliyle, yetişen neslin sağlıklı bir dini inanca ulaşmasında güçlü bir kaynak olarak kullanılabilir.

Kadınların dini bilgi edinme kaynakları içerisinde, DKAB derslerinden sonra en yüksek oran, dini içerikli TV ve radyo programlarına aittir. Özellikle, diğer dini bilgi kaynaklarına erişme imkânı olmayan kadınlar için, ev ortamında, televizyon ya da radyodan kolaylıkla erişebileceği dini bir yayın, oldukça önemli bir kaynak haline gelmektedir. Ramazan ayında, mübarek gün ve gecelerde yapılan programlar, bazı özel kanallarda, farklı ve kendine özgü üsluplarıyla program yapan din adamları,

²⁰ Mustafa Köylü, “Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Genel Özellikleri”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, M. Faruk Bayraktar (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 101.

²¹ Kemaleddin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 123.

²² Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, ss. 164-165.

halk tarafından büyük beğeni kazanmaktadır. Ancak, bu hizmetler genellikle Ramazan ayıyla sınırlı kalmakta, diğer aylarda aynı yoğunlukta ve kalitede, dini içerikli programlar televizyon ve radyolarda yer almamaktadır.²³ Belki de bu nedenle, televizyon ve radyo programları, dini bilgi kaynakları sıralamasında alt sıralardadır. Ayrıca, var olan televizyon programlarının saatlerinin de genellikle geç vakitlere rastlaması, bu yayınların geniş kitleler tarafından izlenmesine engel olmaktadır. Televizyonun, dini bilgi kaynağı olarak çok ifade edilmeyişinin bir diğer nedeni de, ülkemizde geç dönemlerde başlayan radyo ve televizyon yayınlarında, dini içerikli programlara uzun süre yer verilmeyişidir. Ülkemiz radyolarında dini yayınlara 1950'li yıllarda yer verilmeye başlamış, televizyon yayınları ise çok daha geç dönemlerde olmuştur. Zaman içinde yayına giren dini programlar da, kısa süreli ve belirli zamanlara özel olarak hazırlanmış programlardan oluşmaktadır.²⁴

Sıralamada en son sırada yer alan bilgi kaynağı ise, dini cemaat ve gruplardır. Kimilerine göre bireyi olgunlaştırarak sosyal insanın gelişimine olumlu katkılar sağlayan cemaatler,²⁵ kimilerine göre ise, kendi içlerindeki bölünmüş ve gayri resmi biçimde teşkilatlanmış yapılarıyla sorunlara ve bölünmelere neden olmaktadır.²⁶ Otantiklik iddiasında bulunan cemaatler²⁷, sürekli diğer bilgi kaynaklarıyla çatışma yaşamaktadır. Bu ise halkın, dini cemaat ve gruplardan uzaklaşmasına, otoriter ve bağlılık isteyen yapılarıyla cemaatlerin, halkı tedirgin etmesine neden olabilmektedir. Dini cemaat ve grupların son sıralarda yer almasının bir diğer

²³ Vehbi Akşit, "Medyada Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Mehmet Bulut (Ed.), Cilt, 2, Ankara: DİB Yayınları, 2008, ss. 602-603.

²⁴ Ahmet Turan Arslan, "Türkiye'de Din Eğitimi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 7/8/9/10, 1995, s. 162.

²⁵ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000, ss. 204-205.

²⁶ Kemaleddin Taş, "Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama-Müzakereler", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İlyas Çelebi (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 508.

²⁷ Vejdi Bilgin, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, 2003, s. 196.

nedeni de halkın, bu cemaatlerle bağlantısının olduğunu açıklamak istememesidir. Özellikle, anketleri doldururken yüz yüze yapılan görüşmelerde, kadınların bu konudaki çekingenliğinin, bu şıkkın işaretlenmesine engel olduğu görülmüştür.

3. Kadınların Dini Bilgi Düzeyleri

Örneklem olarak seçilen kadınların İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını bilme durumuna göre frekans dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Dini Bilgi Düzeylerine Göre Kadınların Dağılımı

İslam Dini'nin Temel İnanç ve İbadet Esaslarını Bilme Durumu	N	%
Çok iyi biliyorum	257	42,9
Biraz biliyorum	342	57,1
Hiç bilmiyorum	0	0

Tablo 3'e göre, bu soruya cevap veren kadınların % 42,9'u İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını çok iyi bildiğini, %57,1'i ise biraz bildiğini ifade etmiştir. Örnekleme oluşturan kadınların hiçbiri, "İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını hiç bilmiyorum" şıkkını işaretlememiştir.

İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını bilme durumu, dini tutum ve davranışlar üzerine doğrudan etki eder. Dini inançlar, kurallar, ibadetler vb. konularda sahip olunan bilgi, dindarlığın ayrılmaz bir vasfıdır. Sahip olunan dini bilginin seviyesi, dini öğrenme konusundaki isteklilik ve bunun için ayrılan süre, kişinin dindarlığının bir işareti olarak kabul edilir.²⁸ Bu nedenle, anket sorularımız arasında önemli bir yer tutan, "İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını bilme durumu"na

²⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010, s. 54.

ilişkin soruya verilen cevaplar, yaygın din eğitimi faaliyetleri açısından oldukça önemli bir bilgi kaynağıdır. Buna göre, ankete cevap veren kadınların % 57,1'i, dini bilgisini "biraz" seçeneği ile tanımlamış, geri kalan % 42,9'luk kısım ise, İslam Dini'nin temel esaslarını çok iyi bildiğini ifade etmiştir. "Çok iyi biliyorum" seçeneğini, kadınların farklı şekillerde algılamış olmaları muhtemel olmakla birlikte, yine de böylesi yüksek bir oranda kadınların bu şıkkı işaretlemesi, oldukça önemli bir sonuçtur. Kadınların, İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarına dair sahip oldukları bilginin, bu derece fazla olmasında, yüksek dindarlık algısının etkisi bulunabilir. Örneğin, kendisini daha dindar olarak algılayan ya da dindar bir birey olma yönünde çaba gösteren kadınların, dini alanda daha bilgili olmak için istekli ve gayretli olması beklenir. Dindarlaşma eğitiminin yanı sıra, dini bilgi kaynaklarındaki artış ve bu kaynaklara erişimdeki kolaylıklar da kadınların, dini bilgilerini ve bu konudaki özgüvenlerini arttırmış olabilir. Bununla birlikte, tabloyu farklı bir açıdan değerlendirdiğimizde, kadınların yaklaşık % 60'ının, dini bilgisini yetersiz bulduğunu görebiliriz. Bu ise, kadınların daha fazla din eğitimine ihtiyacı olduğu sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

Dam'ın çalışmasında, dini bilgi durumunu tespit etmeye yönelik soruya verilen cevaplarda, deneklerin % 16,1'inin dini bilgiler açısından kendisini yeterli, %55,8'inin kısmen yeterli ve % 28,1'nin de yetersiz gördüğü ortaya çıkmıştır.²⁹ Buradaki "Kısmen yeterli" seçeneğini, çalışmamızın "Biraz biliyorum" şıkkıyla özdeşleştirdiğimizde, iki araştırma sonucunun benzerlik gösterdiğini ifade etmemiz mümkündür.

4. Kadınların Dini Konuları Öğrenmeye Yönelik Tutumları

Örneklem olarak seçilen kadınların, dini konuları öğrenmek konusundaki tutumlarına göre frekans dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

²⁹ Dam, "Yetişkinlerin Din Eğitimi", s. 112.

Tablo 4: Dini Konuları Öğrenmeye Yönelik Tutumlarına Göre Kadınların Dağılımı

Dini Konuları Öğrenmek Konusundaki Tutum	N	%
Çok meraklı ve ilgiliyim	489	82,2
Pek meraklı ve ilgili sayılmam	103	17,3
Hiç meraklı değilim	3	0,5

Tablo 4'e göre, bu soruya cevap veren kadınların % 82,2'si dini konuları öğrenmek konusunda çok meraklı ve ilgili olduğunu ifade ederken, % 17,3'ü pek meraklı ve ilgili olmadığını, % 0,5'i ise hiç meraklı olmadığını dile getirmiştir.

Bireysel yaşamı destekleyici, bireyin sosyalleşmesini sağlayıcı ve toplumsal yaşamı düzenleyici etkisiyle din, oldukça önemli bir müessesedir ve bu haliyle ilgiden uzak kalması beklenemez. Smart'ın ifade ettiği şekliyle din, oldukça zengin ve kompleks bir fenomendir; hem harici ve deruni unsurlarının bir arada ele alınması hem de, tarihsel süreçte bir çok şekilde tezahür etmesi nedeniyle karmaşık bir yapıdadır. Bu nedenle de din, oldukça büyüleyici ve ilgi çekici bir çalışma alanıdır.³⁰

Dini ilgiyle dindarlık arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bireyin dinle ilişkisinde, duyguları, düşünceleri ve dindarlık düzeyi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bireyin dini konulara dair ilgisi, merakı ve her türlü entelektüel çabası da, dindarlığı desteklemekte ve güçlendirmektedir. Bunu farklı bir şekilde ifade ederek, bireydeki dindarlığın, beraberinde dini ilgiyi de getirdiğini söylemek mümkündür.

Kadınların dini konulara duyduğu ilginin bu denli yüksek oranlarda çıkmasını, dindarlık seviyelerindeki yüksekliğe bağlamak mümkün olduğu gibi, farklı şekillerde açıklamak da mümkündür. Örneğin Perşembe, yaptığı çalışmada kadınların dini yaşayışla ilgili birçok konuda, er-

³⁰ Ninian Smart, "Din ve İnsan Tecrübesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ali İhsan Yitik (Çev.), Sayı, VII, 1992, s. 424.

keklerden daha muhafazakâr olduklarını ve dine daha çok ilgi duyduklarını tespit etmiştir. Bunu ise, kadınların erkeklere göre daha ince, duygusal, geleneklere bağlı, manevi değerlerin hâkimiyetini daha içtenlikle duyan kişilik yapılarına bağlamıştır.³¹

Dini konuları öğrenme konusunda kadınların ilgisini, dinin sürekli gündemde olan ve konuşulan bir konu olmasıyla açıklamak da mümkündür. Din, hayatın içinde ve pek çok alanda var olan söylemiyle, dindar bireyler için ne kadar etkin bir güçse, aynı zamanda dışa yansıyan yönleriyle de dindar olmayanların da hayatında bir şekilde yer almaktadır. Örneğin, yapılan pek çok dini faaliyet, gerçekleştirilen ibadetler, törenler vs, yalnızca dindarların değil, aynı zamanda diğer pek çok insanın gözü önünde gerçekleşmekte ya da onları da etkileyebilmektedir. Yine televizyonda yayınlanan dini içerikli programların yoğunluğu ve pek çok programda dini içerikli konulara yer verilmesi de dini konuların, halkın çoğunun ilgi alanına girmesinde etkili olmaktadır.

5. Kadınların Dini Bilgi Sunan Kaynaklara Duydukları Güven Düzeyi

Örneklem olarak seçilen kadınların dini bilgilerin edinildiği kaynaklar içinde en çok güvendikleri yerleri öncelik sırasına koymaları istenmiştir. Buna göre, frekans dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

³¹ Erkan Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri (Ordu'nun İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), s. 217.

Tablo 7: Dini Bilgi Sunan Kaynaklara Duydukları Güvene Göre Kadınların Dağılımı

Dini Bilgi Edinilen Kaynaklar	N	%
DİB görevlileri	422	70,3
İlahiyatçılar	346	57,7
Kendi araştırmaları	387	64,5
Dini cemaat ve gruplar	293	48,8
Başka	69	11,5

Tablo 5'e göre, örneklemini oluşturan kadınların en çok güvendikleri dini bilgi kaynakları sırasıyla DİB görevlileri, bireyin kendi araştırmaları, ilahiyatçılar, dini cemaat ve gruplar ile diğer kaynaklardır.

256
OMÜİFD

Tabloda çıkan sonuca göre, kadınların en çok güvendiği dini bilgi kaynağı DİB görevlileridir. Taş'ın yaptığı çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiş ve DİB'in dinle ilgili yaptığı açıklamalara duyulan güvenin % 81 civarında olduğu tespit edilmiştir.³² Aynı çalışmada, kadınların erkeklere göre DİB'e yönelik daha olumlu tutum düzeyine sahip oldukları da belirlenmiştir.³³ Cumhuriyet tarihi boyunca, DİB'in toplumla ilişkilerine bakıldığında da, DİB'in, varolan pek çok eksikliğine rağmen, halkın çoğu tarafından benimsendiği ve sosyal meşruiyetinin hukuki meşruiyetinin önüne geçtiği görülmüştür.³⁴

DİB'in böylesine güvenilir bir kaynak olarak görülme nedenleri arasında, devletin bir kurumu olarak, daha güvenilir ve ciddi açıklamalarda bulunacağı düşüncesi yer alabilir. Ayrıca, herhangi bir sorunları oldu-

³² Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s. 162.

³³ Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s. 123.

³⁴ Mehmet Görmez, "Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 489.

ğunda başvurabildikleri fetva hattı gibi, işinin ehli kişilerden bilgi edinebilmeleri, DİB'e duyulan güveni ve ilgiyi arttırmaktadır.

Diğer güvenilir kaynaklar olarak, bireyin kendi araştırmaları, ilahiyatçılar ve dini cemaatler, sıralanmaktadır. Bu kaynaklara duyulan güven, dini bilginin ilk alındığı yer olmasından kaynaklanabilir. Eğer birey, zaman içerisinde bu kaynaklardan edindiği bilginin üzerine fazla bir katkıda bulunmadıysa, diğer kaynaklar kendisi için bilinmez bir alan olarak görülecek ve bu durum, güvensizlik yaşanmasına neden olabilecektir.

DİB'in diğer bilgi kaynaklarından daha öncelikli olarak tercih edildiğine dair bir diğer bulgu da Çelik'in çalışmasında karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, dini bir konuda danışma çevresi olarak % 40,4 oranında din görevlilerine, % 12,6 oranında da müftülüğe güvenildiği görülmektedir. Diğer danışma çevreleri arasında ise % 19 ile dini kitaplar ve % 6,2 ile bilgi sahibi tanıdıklar gelmektedir.³⁵ Buradan hareketle denilebilir ki, insanlar resmi bir kurumun temsilcilerine daha fazla güvenmekte ve buradan elde edecekleri bilginin doğruluğuna daha fazla inanmaktadır.

6. Kadınların En Çok Faydalandıkları DİB Hizmetleri

Örneklem olarak seçilen kadınların en çok faydalandığı DİB hizmetine göre frekans dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: En Çok Faydalandığı DİB Hizmetine Göre Kadınların Dağılımı

DİB'in Hizmetleri	N	%
Cami içi hizmetleri	194	33,6
Televizyon ve radyo programları	296	51,2
İnternet sitesi	41	7,1
Başka	47	8,1

³⁵ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2002, s. 261.

Tablo 6'ya göre, bu soruya cevap veren kadınların en çok faydalandığı DİB hizmeti %51,2 ile televizyon ve radyo programlarıdır. Bunu takiben % 33,6 ile cami içi hizmetler, % 8,1 ile diğer etkinlikler ve % 7,1 ile internet sitesi aracılığıyla sağlanan hizmetler gelmektedir.

DİB'in yaygın din eğitimi faaliyetleri kapsamında sunduğu hizmetler, hitap ettikleri kitle açısından farklılık arz etmektedir. Örneğin, cami içi hizmetler kapsamında, genellikle topluca yapılan dini ibadetler ve belirli aralıklarla yapılan vaazlar kastedilmektedir. Bunlar ise, genellikle erkeklere hitap eden faaliyetlerdir. Bunun en temel nedeni de, camilerin çoğunlukla erkekler için planlanmış mekânlar olmasıdır. Kadınlar için ayrılmış bölmeler ise, çoğunlukla oldukça küçük ve ferah olmayan kapalı alanlardır. Bunlar genellikle, erkeklerle kadınların mümkün olduğunca birbirlerini görmelerini engellemek amacıyla çevrilmiş ve topluca ibadet etmenin motivasyonunu engelleyici nitelikteki mekânlardır. Kimi camiler ise bu imkâna bile sahip olmayıp, tamamıyla erkeklerin ibadet etmesi için yapılmış bir ibadet yeri konumundadır. Bu nedenle de camiler, kadınların çoğu tarafından tercih edilmeyen bir hizmet alanı olarak görülmektedir. Buna rağmen, zaman zaman yapılan dini merasimlere, özellikle kandil gecelerinde yapılan programlara ve Ramazan ayında kılınan teravih namazlarına, kadınlar önemli oranda katılmaktadır. Bu da, yukarıdaki tabloda cami içi hizmetlerin, en çok faydalanılan DİB hizmetleri arasında ikinci sırayı almasına neden olmaktadır. Ancak, şartlar iyileştirilse ve kadınların, camilerde topluca yapılan ibadetlere katılımını sağlayacak imkanlar oluşturulsa, durumun çok daha farklı olacağı düşünülebilir.

DİB'in sunduğu bir diğer hizmet, internet üzerinden gerçekleştirilendir. Bu da hitap edilen kitlenin, belirli imkânlara sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, bu hizmete kolayca erişmek isteyen kişinin öncelikle bilgisayara, ardından da internet erişimine ihtiyacı bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, bilgisayar kullanıcısı da olmak gerekmektedir. Tüm bunları bir araya getirdiğinizde, ülkemizdeki kadınların önemli bir kısmının, özellikle de köylerde yaşayan kadınların, bu imkânlardan mah-

rum olduğu, bir kısmının da, bu internet hizmetinden haberdar bile olmadığı düşünülebilir. Ayrıca, internet üzerinden herhangi bir bilgi almak ya da soru sormak yerine, yüz yüze gerçekleştirilen hizmetlerin daha güvenilir olarak nitelendirilmesi mümkündür. Tüm bunlar, DİB'in internet sitesinin, kadınlar tarafından kullanım oranının bu denli düşük çıkmasını açıklayabilmektedir.

En çok faydalanılan DİB hizmetinin, televizyon ve radyo programları olduğu ifade edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, halkın çoğunun, bu araçlara kolayca erişim imkânına sahip olmasıdır. Aynı zamanda, televizyon ve radyo programları halka, bulunduğu ortamdan ayrılmadan ve hiç kimseye muhatap olmadan bilgiye erişme imkânı sunmaktadır. Bu soruyla ilgili olarak farklı bir durum da söz konusu olabilir. Şöyle ki, soru her ne kadar DİB'in hizmetleriyle ilgili de olsa, kadınların bunu, genel dini yayınlar ya da hizmetler şeklinde algılayarak cevap vermiş olması da mümkündür. Bu durumda, televizyon ve radyo programları, her zaman DİB tarafından hazırlanmış olmasa da kadınlar, izledikleri tüm dini içerikli programlardan hareketle bu seçeneği işaretlemiş olabilirler. Bu programları ise genel olarak değerlendirdiğimizde, oldukça geniş bir yelpazede farklılaştığını ve halkın ilgisini çekebilecek nitelikte hazırlandıklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle, televizyon ve radyo programları, en çok tercih edilen seçenek olmuş olabilir.

7. Kadınları Dini İçerikli Programlarda, Konuşmalarda veya Faaliyetlerde Olumsuz Etkileyen Durumlar

Örnekleme olarak seçilen kadınların dini içerikli programlardan olumsuz etkilendikleri durumlara göre frekans dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Dini İçerikli Programlarda, Konuşmalarda veya Faaliyetlerde Olumsuz Etkilendikleri Durumlara Göre Kadınların Dağılımı

Olumsuz Etkilenme Durumları	N	%
Konuşma dilini anlamıyorum	100	20,0
Konuşma üslubunu beğenmiyorum	153	30,6
İçeriği gerçekçi/ bilimsel bulmuyorum	150	30,0
Başka	97	19,4

Tablo 7'ye göre, bu soruya cevap veren kadınların dini içerikli programlardan olumsuz etkilenmelerine neden olan durumlar arasında % 30,6 ile konuşma üslubunu beğenmemeleri, % 30 ile içeriği gerçekçi bulmama-ları ve % 20 ile konuşma dilini anlamamaları yer almaktadır. Kadınların % 19,4'ü- ise bunların dışındaki konulardan dolayı, dini içerikli program-lardan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. % 19,4'lük oran ile "Başka" seçeneğini işaretleyen kadınların verdikleri cevapları, şu şekilde özetle-yebiliriz:

- 1- Farklı kişilerin, işinin ehli olsun ya da olmasın, birbirleriyle çelişen açıklamalar yapması, tartışmaların net bir sonuca bağlanmaması,
- 2- Konuşmacıların samimi olmayan tavırlar sergilemesi,
- 3- Konuşmacıların seviyesiz, konuşulanların da yetersiz ve yüzeysel olması,
- 4- Konuşmacıların sert ve korkutmaya yönelik tutum ve söylemleri,
- 5- Yapılan programların, halkın geneline hitap edebilecek bir sevi-yede hazırlanmayışı,
- 6- Konuşmaların gereğinden fazla uzatılması ve etkileyici olmaması

Yukarıda ifade edilen olumsuzluklar, farklı çalışmalarda da dile ge-tirilmekte ve genellikle insanlar, yaygın din eğitimi faaliyetlerine ilişkin

benzer konulardan rahatsızlık duymaktadır. Örneğin, Altun tarafından hazırlanan, “İslami Anlatım ve Uygulamalarda Kişileri Rahatsız Eden Hususlar” başlıklı çalışmada, cemaatin camideki vaazlardan faydalanamama nedenleri sorulduğunda, vaizlerin kültür seviyesinin düşüklüğü, konuların güncel olmaması, yeni bir şeylerin sunulmaması, içeriğin boş olması, anlatılanların cemaatin seviyesine uygun olmaması, vaizlerin anlattıklarını yaşamamaları, hep olumsuz bir bakış açısıyla konuların anlatılması vb. şekilde cevaplar verilmiştir. Aynı çalışmada, vaizlerin kullandığı üslubun hakaret içerikli olup olmadığı şeklinde bir soru yöneltilindiğindeyse, deneklerin % 40,9’u “bazen”, % 6,3’ü de “evet” seçeneğini işaretlemiştir.³⁶

Dam tarafından yapılan çalışmada da, televizyon, radyo ve gazete-lerdeki dini içerikli programların olumsuz etkileri sorulmuş, açık uçlu sorulan bu soruya denekler genellikle, herkesin farklı görüşler öne sürmesi nedeniyle kafalarının karıştığı, yapılan açıklamalar ve kullanılan üslup nedeniyle de halkın dinden ve din adamlarından soğuduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Bunlardan birinde, “Bildiklerimin tersi şeyleri iddia ediyorlar, konular anlaşılır biçimde anlatılmıyor ve yarım yamalak anlatılıyor” ifadesiyle, rahatsızlığın kaynağı, anlaşılabilirlik ve netlik çerçevesinde özetlenmektedir.³⁷

Ay tarafından yapılan bir çalışma ise, Kur’an kursu, cami ya da özel bir hocadan din eğitimi almış öğrencilere yönelik olarak hazırlanmış ve bu eğitimsel faaliyetten olumsuz yönde etkilenme nedenleri araştırılmıştır. Olumsuz etkilendiğini ifade eden öğrenciler özellikle, din eğitimcilerinin sert tutum ve üsluplarından rahatsız olduklarını ve bu nedenle, dine karşı lakayt bir tutum geliştirdiklerini, cami hocalarından hoşlanmadıklarını ifade etmişlerdir.³⁸

³⁶ Rıza Altun, *İslami Anlatım ve Uygulamalarda Kişileri Rahatsız Eden Hususlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), ss. 18-21.

³⁷ Dam, “Yetişkinlerin Din Eğitimi”, s. 159.

³⁸ Mehmet Emin Ay, “Öğrenci Gözüyle Yaygın Din Eğitimi ve Öğretimi Kurumları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/4, 1992, ss. 261-262.

Tüm bu çalışmaların tespit ettiği sorunlar, küçük farklılıklar hariç benzer niteliktedir. Bunlar arasında özellikle, tutarsız açıklamaların ve sert tutumların, insanlar üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuçların benzerlerinin, yaptığımız araştırma kapsamında da karşımıza çıkması, beklenen olumlu yöndeki değişimin, aradan belirgin bir zaman geçmesine rağmen, tam anlamıyla gerçekleşmediğini göstermektedir.

8. Kadınların Çevrelerindeki Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinden Haberdar Olma Durumları

Örneklem olarak seçilen kadınların, çevrelerindeki yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olma durumuna göre frekans dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Çevrelerindeki Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinden Haberdar Olma Durumuna Göre Kadınların Dağılımı

OMÜİFD

Çevrelerindeki Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinden Haberdar Olma Durumu	N	%
Haberdarım. Ama en çok erkekler faydalıyor, kadınlara yönelik vaaz, konferans vs. çok az ve yetersiz.	164	28,1
Haberdarım. Erkeklerle ve kadınlara da eşit derecede hitap ediliyor. Kadınlar da oldukça faydalıyor.	243	41,7
Haberdar değilim. Böyle faaliyetler oluyorsa da bir bilgim yok.	176	30,2

Tablo 8’e göre, bu soruyu cevaplayan kadınların % 28,1’i çevresindeki yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olduğunu, ancak kadınlara yönelik faaliyetlerin yetersiz olduğunu düşünmekte, % 41,7’si yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olduğunu ve bu faaliyetlerden kadınların da eşit derecede faydalandığını ifade etmekte, % 30,2’si ise çevresindeki yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olmadığını belirtmektedir.

Kadınların, yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olmaları, bu faaliyetlere katılımları açısından oldukça önemlidir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında, kadınların yaklaşık % 70'i, bu tür faaliyetlerden haberdar olurken, % 30'u bu çalışmalardan habersizdir. Şayet, her on kadından üçünün, yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinden, kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerle haberi olmuyorsa bunu, yaygın din eğitimini gerçekleştirenlerin mutlaka düşünmesi gerekir. Çünkü, yapılan faaliyetlerin kalitesi ve sunumu kadar, bu hizmeti alacak kitlenin büyüklüğü ve halkın tüm kesimlerine bu etkinliklerin duyurulması da oldukça önemlidir. Aksi takdirde, yapılan çalışmalardan istenilen verim elde edilemeyecek ve halkı din konusunda aydınlatma görevi tam olarak yerine getirilmemiş olacaktır. Bunu bir kenara bırakıp, haberdar edilenlerin görüşleri ele alındığıdaysa, bu grubun içerisinde yaklaşık % 30'luk bir kesimin, bu faaliyetlerden memnun olmadığı, erkeklere odaklanarak hazırlanmış hizmetler yanında, kadınlara yönelik yapılan programları yetersiz bulduğu görülmektedir. Buna göre, kadınların yaklaşık yarısı, ya bu hizmetlerden haberdar olmadığı ya da yapılan hizmetleri yeterli bulmadığı için, yaygın din eğitimi faaliyetlerinden faydalanamadığını belirtmektedir.

9. Kadınların “İslam’ın Cinsiyete Göre Eğitim Anlayışı”nı Algılama Durumları

Örneklem olarak seçilen kadınların, İslam Dini’nin cinsiyet bakımından, öğrenmeye yönelik bakış açısını algılama durumuna göre frekans dağılımı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: “İslam’ın Cinsiyete Göre Eğitim Anlayışı”nı Algılama Durumlarına Göre Kadınların Dağılımı

İslam Dini’nin, Cinsiyete Göre, Öğrenmeye Yönelik Bakış Açısını Algılama Durumu	N	%
Öğrenme konusunda kadın ve erkeğe eşit derecede sorumluluk verilmiştir.	483	85,3
Öğrenme konusunda erkeklere daha fazla sorumluluk verilmiştir.	29	5,1
Öğrenme konusunda kadınlara daha fazla sorumluluk verilmiştir	54	9,5

Tablo 9’a göre, bu soruyu cevaplayan kadınların % 85,3’ü İslam Dini’nde, öğrenme konusunda kadın ve erkeğe eşit derecede sorumluluk verildiğini, % 9,5’i kadınlara daha fazla sorumluluk verildiğini, % 5,1’i ise erkeklere daha fazla sorumluluk verildiğini düşünmektedir.

264
OMÜİFD

Kadınların, eşitlikten yana olan bu tutumları, kimilerinde gerçek dini bilgiye erişmiş olmalarının tabii bir sonucu, kimilerindeyse kendi beklentilerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış olabilir. Örneklem grubundaki kadınların önemli bir kısmının, çeşitli eğitim düzeylerinde ve farklı dini bilgi kaynaklarından aldıkları din eğitimiyle, dinimizin bu konudaki tavrına dair soruyu, bilinçli bir şekilde cevaplamış olmaları muhtemeldir. Soruya, çok düşük oranlarda da olsa, erkeklere daha fazla sorumluluk verildiği şeklinde yanıt verenlerin ise, geleneksel düşünce kalıplarıyla olaya baktıkları ve kadınların eğitilmesi konusunda, hurafelerden uzak İslami bilgilerden haberdar olmadıkları düşünülebilir.

Uysal’ın çalışmasında, kadınların kendilerine yüklenen cinsiyet rollerinde değişiklik yapılmasından yana oldukları, özellikle “egemenlik” konusunda, erkeğe üstünlük tanıyan düşünce yapısının değişmesini istedikleri ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, geleneksel tutum ve beklentile-

rin de varlığını sürdürdüğü görülmektedir.³⁹ Yine Uysal tarafından yapılan bir diğer çalışmada da, toplumun düşünce ve fikir liderliğinin daha çok erkeklerin elinde olmasının gerekliliğine inanan kadınların oranının çok da düşük olmadığı dikkat çekmektedir. Bu konuyla ilgili sorulan soruya, ilk yetişkinlik dönemindeki kadınların % 74'ü, orta yetişkinlik dönemindeki kadınların ise % 69,7'si "hayır" cevabını vermiştir.⁴⁰ Elde edilen bu sonuç, kadınların yaklaşık % 30'unun, entelektüel anlamda kadınlara çok da güvenmediğini ve erkekler tarafından yönetilen bir dünya düzeninden yana olduklarını göstermektedir. Aynı çalışmada yöneltilen bir diğer soruya verilen cevaplar da bu düşünceleri destekler niteliktedir. Buna göre, "Kadınlar günümüzün entelektüel ve sosyal problemlerini çözmeye gittikçe daha çok sorumluluk almalı ve önderlik etmelidir" ifadesine, ilk yetişkinlik dönemindeki kadınların % 31,4'ü evet derken, orta yetişkinlikte bu oran % 32,9'a çıkmıştır.⁴¹

Coşkun'un araştırmasında ise yöneltilen soru biraz farklı olmasın karşın, cevaplardan elde edilen sonuç, oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, "İslam Dini'ne göre, aile ve toplumda, kadın ve erkek birbirinden üstün konumda değildir" şeklindeki yargıya, örneklemin % 56,8'i katıldığını ifade ederken, % 31,7'si katılmadığını, % 8,3'ü ise fikri olmadığını söylemiştir.⁴² Üstünlük kavramını, öğrenmeye yönelik bakış açısıyla ilişkilendirdiğimizde, cinsin üstünlüğüne atfedilen düşüncenin, öğrenim görme konusunda da aynı eşitsizliği öngörebileceğini farzetmek mümkündür. Buna göre de, anketimizden elde ettiğimizden kısmen farklı bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar, İslam'da kadın-erkek eşitliğinin olduğunu düşünenlerin sayısı fazla olsa da, bu fikre katılmayanların oranı da azımsanmayacak kadar çoktur. Bu farklılık, örneklem grubundaki kadınların farklı sosyo-kültürel çevrelerden gelmiş olmasından

³⁹ Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, ss. 124-125.

⁴⁰ Veysel Uysal, "Yetişkinlikte Dindarlık ve Kültürel Arka Plan", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 237.

⁴¹ Uysal, "Yetişkinlikte Dindarlık ve Kültürel Arka Plan", s. 239.

⁴² Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, s. 190.

kaynaklanabileceği gibi, iki çalışmanın farklı zamanlara ait araştırmalar olmasından da kaynaklanabilir.

Kadınlara daha fazla sorumluluk verildiğini düşünenlerin ise, kadının toplumun çekirdeğini oluşturan ailede üstlendiği önemli görevler nedeniyle, daha fazla eğitilmesinin gereğine inandıkları ya da kadınların daha ağır dini yükümlülüklerle sorumlu tutulduğunu düşündükleri için bu seçeneği tercih ettikleri söylenebilir.

Araştırmamız kapsamında, “yaygın din eğitiminde kadın” bağlamında önemli gördüğümüz birtakım konularda, kapalı uçlu sorulara ilave olarak, daha geniş bilgi edinmek amacıyla, bazı açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Bunlardan biri, dini konularda kadınları şüpheye düşüren konularla ilgili olandır. Bu soruda, kadınlardan, akıllarına takılan ya da uymakta güçlük çektikleri konuları yazmaları istenmiştir. Kadınların verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir:

266

OMÜİFD

Dini konularda bilgi eksikliğimin olduğunu düşünüyorum. Günlük olarak yapmam gereken dini ibadetlerimi tam olarak bilmiyorum. Dinimizin biz kadınlardan istediği özel ibadetler var mı, bilmek istiyorum./ Namazımı Allah'tan çok korkmama rağmen saati saatine ya da uzun süreli kılamıyorum ve yaptığım ibadetin ne kadar doğru olduğundan emin değilim. Şüpheli ibadeti yaptığımda daha da uzaklaştığımı hissediyorum ve cevap bulamadığım ardı kesilmez sorular./ Kişilerarası ilişkilere dair hükümleri uygulamakta güçlük çekiyorum. Tokalaşma, göz teması gibi yasakların zamana ve kişilere göre değişmezliğine takılıyorum./ İmanla kılık kıyafetin ilgisi olmadığını düşünüyorum. / Dini inancım kuvvetli fakat, başörtüsü konusunda tereddütteyim./ Bazı konularda tereddütte bırakıyorlar. Kesin bu böyle veya olumsuz demiyorlar. Birinin dediği diğerini tutmuyor. Kesin çözüm bekliyorum./ Farklı farklı cemaatlerden çıkan ve birbirini tutmayan fikir veya davranışlar. Bazı aşırı dinci kesimlerin çok aşırıya kaçması. Birlik beraberliğin olmaması. Dindar sanılan insanların hemen hepsinin sahtekar olması./ Kabir ve kabirden sonraki hayat konusunda bilgi eksikliğinden kaynaklanan şüphelerim var. / Ahiret hayatı ile ilgili satılan ve oldukça fazla olan kitaplar şüpheye düşürüyor. Yazılanlar hem fazla abartılı, hem de sanki gidilip görülmüş ve geri gelinmiş gibi. Bu kitaplar acaba ne kadar doğru? Özellikle Cen-

net, Cehennem konusunda. / Cennet'te kadının durumu./ Kadın ve erkek arasında neden bu kadar fark var? Kadınlara neden daha çok yasak var? Kadının sesi bile yasak. Bu günümüzde mümkün mü? Din bu kadar katı mı?

Bu ve buna benzer verilen cevapların tümünü çokluk derecesine göre şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- İbadetlerin (özellikle namaz ve oruç) nasıl yapılacağı ve geçerliliği ile ilgili şüphe ve endişeler, gündelik hayata dair konularda merak edilenler,

2- Başörtüsü emrinin gerekliliği ve uygulamada karşılaşılan güçlükler,

3- Din adamlarının birbirleriyle çelişen ifadeleri ve tutarsız tutumları,

4- Tarikat ve mezheplerle ilgili konularda oluşan soru işaretleri,

5- Ahiretle ve kaza-kader inancıyla ilgili şüphe ve sorular,

6- İslam'da kadın-erkek eşitliği,

7- İnanca dair şüpheler.

Ankette yer alan bir diğer açık uçlu soruda, yaygın din eğitimi faaliyetlerinden sorumlu resmi bir kurum olan DİB'den, kadınların neler beklediği sorulmuştur. Kadınların verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir:

Daha çok, öğrenme merakı ve imkanı olmayan kırsal kesimlerde yaşayan kadınlara, genç kızlara bilgilendirme yönünde faaliyetlerde bulunulabilir. / Çalışan hanımlar için işyerlerine, namaz kılabilmek için yerlerin ayarlanması konusunda kurumlara yardımcı olmaları. / Yapılmakta olan faaliyetler hiç aktif değil ve hiç iyi duyurulmuyor. Hiçbir faaliyetten haberdar olamıyoruz. Çünkü kadınlara ulaşamıyorsunuz. Ve vaizelerin daha sempatik ve güler yüzlü, cana yakın olmalarını istiyorum. Kendilerine çeki-düzen versinler./ Ben, DİB'den şunu istiyorum: Camilerdeki abdesthaneler bayanlara göre bir yere yapılmalı. Örneğin, tuvalette abdest almak bana çok dokunuyor. Erkekler dışarıda mis gibi bir ortam-

*da ama kadınlar idrar kokuları arasında abdest alıyor. Bence yetkililer utanmalı-
lar. Lütfen bu çehreyi düzeltsinler.*

Kadınların verdikleri cevaplardan hareketle, DİB'den beklentileri şu şekilde özetlenebilir:

1-Kadınları ve özellikle de köylerde yaşayanları bilgilendirme amaçlı daha fazla program yapılması, bu programlarda çeşitli konulara değinilerek kadınların yoğun bir biçimde bilinçlendirilmesi,

2-Yapılan faaliyetlerden kadınların daha fazla haberdar edilmesi,

3-İslam Dini'ni anlatanların daha hoşgörülü ve etkili bir üslup kullanması,

4-Halkın tümünün faydalanabileceği ve kolayca erişebileceği eğitim-
sel yayınların olması,

5-İbadethanelerin, kadınlara da hitap eder hale getirilmesi, abdest
almak ve namaz kılmak için daha uygun yerlerin hazırlanması.

268
OMÜİFD

D. Sonuç ve Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Ankete katılan kadınların önemli bir kısmı, kendisini dindar olarak algıladığını ifade etmiş, dini bilgileri kaynakları olarak da öncelikle ailelerini, dini içerikli kitap ve dergiler ile DİB hizmetlerini belirtmişlerdir. Yaygın din eğitimi faaliyetleri açısından oldukça önemli olan, İslam Dini'nin temel inanç ve ibadet esaslarını bilme durumunu tespit etmek amacıyla sorulan soruya ise kadınların % 42,9'u "çok iyi" bildiği şeklinde cevap vermiş, kadınların % 80'inden fazlası da, dini konuları öğrenmek konusunda çok meraklı ve ilgili olduğunu belirtmiştir. Araştırma sonuçlarında ayrıca, kadınların en güvendikleri dini bilgi kaynağının DİB, en çok faydalanılan DİB hizmetinin de televizyon ve radyo programları olduğu, kadınların, % 30,6'sının konuşma üslubunu beğenmediği, % 30'unun içeriği gerçekçi bulmadığı ve % 20'sinin de konuşma dilini anlamadığı için dini içerikli programlardan olumsuz etkilendiği tespit edil-

miştir. Ankete katılan kadınların % 30,2'si, çevrelerinde yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar olmadığını ifade ederken, % 85,3'ü de İslam Dini'nde, öğrenme konusunda kadın ve erkeğe eşit derecede sorumluluk verildiğine inandığını belirtmiştir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre, yaygın din eğitimi faaliyetlerinden kadınların daha çok faydalanmalarını sağlayacak şu önerilerde bulunulabilir:

1. Kadınlara yönelik olarak hazırlanan yaygın din eğitimi faaliyetlerinde, özellikle kadınların psiko-sosyal özellikleri, dini ilgileri ve beklentileri göz önünde bulundurulmalı, bunları tespit etmek amacıyla, daha kapsamlı alan araştırmaları yapılmalıdır.

2. Kadınların önemli bir kısmı, yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerinden haberdar değildir. Örneğin kadınların pek çoğu, DİB'in fetva hattına hangi numaradan erişebileceğini bile bilmemektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla, her türlü iletişim vasıtası kullanılarak, yapılacak olan çalışmalar kadınlara duyurulmalıdır. Özellikle, her kesimden kadının, gerçekleştirilen bu faaliyetleri takip edebilmesi için, yapılacak olan çalışmalar düzenli olarak ilan panoları ya da bültenler şeklinde yayınlanmalı, DİB'i ve yapılan diğer yaygın din eğitimi faaliyetlerini tanıtan reklâmlar yapılmalıdır.

3. Kadınların en çok şikâyetçi oldukları konulardan biri, yürütülen dini etkinliklerin ya da ibadet için hazırlanan mekânların, erkekler merkeze alınarak planlanmasıdır. Bu bakış açısının değiştirilerek, kadınların da göz önünde bulundurulduğu, onların da huzur içerisinde, topluca yapılan ibadetlere katılımını sağlayacak mekânların hazırlanması gerekmektedir. Örneğin, camilerde kadınlar için ayrılmış ve hatta mekândan dışlanmış izlenimi uyandıran bölümler yeniden düzenlenmeli, abdest almak için hazırlanan kısımlar, İslam'ın öngördüğü temizlik anlayışına uygun bir biçimde ve kadınların da rahatça kullanabilecekleri alanlar haline getirilmelidir. Bunlar gerçekleştirildiği takdirde, pek çok kadın, daha rahat bir şekilde ve içtenlikle, yapılan dini faaliyetlere katılacaktır.

4. Yapılan dini içerikli programlarda, kadınların olumsuz etkilenmelerine neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması ya da en azından bu doğrultuda DİB'e bağlı bir kontrol mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Dini içerikli program yapan kişilerin ifadeleri, bu kurum tarafından değerlendirilmeli, hatalı ya da halkı dinden soğutacak nitelikteki konuşmalar düzeltilerek, gerekli uyarılar yapılmalıdır.

5. Gerek İmam-Hatip liselerinde gerekse İlahiyat Fakülteleri'nde yetiştirilen din eğitimcileri, hitap ettikleri kitleyi tanımanın, iletişimde etkinli bir unsur olduğunu bilecek ve bu konuda gerekli etkinliği gösterebilecek yeterlilikte yetiştirilmelidir.

6. Kadınların en çok yakındıkları konulardan biri, erkeklerin kendilerine karşı tutum ve davranışlarıdır. Bu nedenle, erkeklerden oluşan cemaatlerin bulunduğu mekanlarda, özellikle İslam'ın kadın-erkek ilişkilerine yönelik emir ve tavsiyelerine değinilmeli, bu konuda geleneklerde var olan yanlış inanç ve uygulamalar üzerinde durularak, erkeklerin kadınlara yönelik bu hatalı tutumlarından vazgeçmeleri teşvik edilmelidir.

7. Kadınların güvenilir buldukları kaynaklar içerisinde, ilahiyatçıları üçüncü sırayı koymaları ve kendi araştırmaları kadar ilahiyatçıların söylediklerine güvenmemeleri, oldukça önemli bir sorundur. Din konusunda uzman olan bu insanlara karşı, böylesine bir güven eksikliğinin yaşanması araştırılmaya değerdir. Bu imajın düzeltilmesi ve ilahiyatçıların halkla daha yakın ilişkiler içinde olması adına gerekenler, İlahiyat Fakülteleri bünyesinde yapılacak çalışmalarla belirlenmelidir.

Kaynakça

- Akşit, Vehbi, "Medyada Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık", *1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Mehmet Bulut (Ed.), Cilt, 2, Ankara: DİB Yayınları, 2008, ss. 600-608.
- Altun, Rıza, *İslami Anlatım ve Uygulamalarda Kişileri Rahatsız Eden Hususlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- Arslan, Ahmet Turan, "Türkiye'de Din Eğitimi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 7/8/9/10, 1995, ss. 155-176.
- Arslantürk, Zeki, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998.

- AY, Mehmet Emin, "Öğrenci Gözüyle Yaygın Din Eğitimi ve Öğretimi Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/4, 1992, ss. 259-268.
- Aydın, Betül, "Bireysel Özgürlük ve Erdem", *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Orhan Oğuz, Ayla Oktay ve Halis Ayhan (Yay. haz.), İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2004, ss. 77-90.
- Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Bilgin, Beyza, "Diyanet ve Kadın Eğitimi", *Yaygın Din Eğitimi Sorunları Semineri*, Kayseri: İBAV Yayınları, 2003, ss. 24-41.
- Bilgin, Vejdi, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, 2003, ss. 193-214.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Coşkun, Ali, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Çarkoğlu, Ali & Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, IPM (İstanbul Politikalar Merkezi), Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, 2009, <https://research.sabanciuniv.edu> (8 Mayıs 2011).
- Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Çevik, İzzet, *21'inci Yüzyılda Türk Milli Eğitimi*, Ankara: İSMAT, 2001.
- Dam, Hasan, "Yetişkinlerin Din Eğitimi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi*, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat>, (13 Nisan 2012).
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Görmez, Mehmet, "Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, ss. 487-496.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010.
- Köktaş, M. Emin, *Türkiye'de Dini Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Köylü, Mustafa, "Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Genel Özellikleri", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, M. Faruk Bayraktar (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, ss. 85-113.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: İstanbul Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).
- Meriç, Nevin, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, İstanbul: Elest Yayınları, 2004.
- Onay, Ahmet, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

- Perşembe, Erkan, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri (Ordu'nun İki Köyünde Karşılaş-tırılmalı Bir Alan Araştırması)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni-versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991).
- Smart, Ninian, "Din ve İnsan Tecrübesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ali İhsan Yitik (Çev.), Sayı, VII, 1992, ss. 423-444.
- Taş, Kemaleddin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- _____, "Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama-Müzakereler", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İlyas Çelebi (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, ss. 502-509.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1991.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> (18 Aralık2011).
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı 2009, 2010*, <http://www.tuik.gov.tr> (27 Temmuz 2010), s. 8.
- Uysal, Veysel, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- _____, "Yetişkinlikte Dindarlık ve Kültürel Arka Plan", *Yetişkinlik Dönemi Eğiti-mi ve Problemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, ss. 207-243.
- _____, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*, 8/3-4, 1995, ss. 263-271.
- OMÜİFD Yıldız, Murat, "Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

